

УДК 911.321

**КУЛЬТУРА ЯК МОДЕРАТОР СУПЕРЕЧОК
ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ
В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Наталія Тарасова

*Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
кафедра філософії і педагогіки
просп. Дмитра Яворницького, 19, 49000, м. Дніпро, Україна*

На методологічних засадах вчення Ф. Фукуями про ліберальну демократизацію постіндустріального суспільства досліджено фундаментальну роль культури в процесах сутнісних змін головних форм життєдіяльності соціуму. Виявлено суперечливе значення постіндустріальної культури як універсального чинника в ідентифікації суспільств різних національних культурно-історичних традицій.

Ключові слова: ліберально-демократична культура, глобалізація, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, національна ідентифікація, культурна багатоманітність.

Незаперечним фактом осмислення сутності сучасних суспільств (не виняток цьому також трагічно забарвлене українське суспільство) стало зростання критичних настроїв щодо визначення ролі в них спадку модерну, індустріальних технологій, раціональності, національної держави й національних спільнот. Новою точкою зіткнення соціально-філософського дискурсу стає проблема помітного зростання на тлі культурного урізноманітнення – прагнень до уніфікації й одноманітності культур.

Ще в кінці 90-х років минулого століття А. Турен у міркуваннях про спадок індустріалізму постіндустріальній спільноті зазначав: «Распространилась идея, что после нескольких веков резкого взлёта (take-off) наши общества достигли уровня, когда им снова следует больше заботиться о равновесии, чем об изменении... Такая радикальная критика идёт иногда вплоть до того, что призывает к попятному движению общества к «общине» и к разрушению всех политических агентов, обеспечивающих интеграцию и унификацию общественной жизни. Это соответствует некоторым важным тенденциям в самих наших странах, где наблюдается развитие всё более различных культур по отношению к другим культурам: молодёжной, «коммунитарной» или «маргинальной», культуры «третьего возраста», гомосексуальной и так далее. Не кажется ли, что после краткого, но интенсивного, разрушения «других» культур – локальных, региональных, этнических – появляется вновь почти всюду разнообразие <...> Технология и рационализация не кажутся сегодня больше силами освобождения, а скорее ставками битв и споров в современных обществах... Идея постсовременного общества является, значит, только знаком кризиса индустриальной культуры» [1, с. 31–32].

А вже на початку 2000-х, із розвитком інформатизації, Ф. Вебстер, говорячи про зміни в сучасних суспільствах, вказує на фокусування дискусій на культурній суперечливості нового суспільства. Оскільки, з одного боку, відчутні тенденції суспільства професійного й турботливого до всіх членів, появи високоосвіченої верстви інтелектуалів, але з іншого – стає реальністю посилення контролю громадянського життя, швидке розповсюдження

хвиль беззмстовних повідомлень, сенсацій і збільшення «фейкової» пропаганди. У цьому контексті культура втрачає свої традиційні винахідницькі й уявно-творчі сенси. Як пише Вебстер, «политические экономисты ведут разговоры о том, что в «электронной экономике» преимущество получает предприниматель, обладающий знаниями, которые позволяют «быстро соображать»; для тех же, кого волнует культура, киберпространство и виртуальная реальность представляются неудобным местом для работы воображения и изобретательской деятельности» [8, с. 6].

Думки А. Турена й Ф. Вебстера стали філософським прологом підсилення критичних настроїв, виникнення в науковій думці останніх десятиліть дискурсивної суперечки щодо ролі культури в суспільних змінах. З одного боку, формуються глобалістичні концепції, які заперечують національні культурні перспективи в сучасних спільнотах, успішність у них інтелектуальних інформаційних пошуків, віри в неповторне духовне та технічне майбутнє. З іншого боку, усвідомлюється невідворотність антиглобалістичних рухів, діяльності «відродження традицій», пробудження від «сну» збуджених світовим тероризмом старих національних ідентичностей, народження протестних національних ідентичностей у посттоталітарних країнах, розповсюдження стратегій формування національних ідентичностей як культурологічних проєктів.

Сучасні суспільства, українське зокрема, переживають напругу цих амбівалентних позицій, отримуючи різний за рівнем концентрації, змінюваний в часі характер співвідношення в духовному стані й життєдіяльності соціуму прагнень інформаційного універсальності та протилежних намагань – збереження національної неповторності й відмінності.

І це засвідчує динамічні сутнісні зміни в культурі, яка виступає одним із головних модераторів перетворень людини й суспільства інформаційної доби. Бо «культури – не статические явления, подобные законам природы; они – создание людей и находятся в процессе постоянной эволюции» [9, с. 237]. Фундаментальність у структурі національних культур відчуття національної ідентичності, соціальної рівності, схильності до утворення громадянського суспільства й історичного досвіду, релігії, соціальних і політичних інститутів, зрозуміло, піддає радикальним змінам у постіндустріальній культурі, передусім, ці засадничі аспекти. Для кожної спільноти, яка існує в ареалі своєї культури, неминуче виникають ускладнення в її соціально-антропологічній проєкції – самоідентифікації індивіда, культурних і соціальних ідентифікаціях провідних груп соціуму, в національній ідентифікації суспільства.

На цю діалектичну закономірність звернули увагу визнані зарубіжні дослідники постіндустріального й інформаційного суспільств – Д. Белл, Ф. Фукуяма, М. Кастельс, Ф. Вебстер, Е. Гідденс, А. Турен, У. Бек; дослідники цивілізаційних трансформацій перехідної доби – В.Л. Іноземцев, О.С. Панарін; українські дослідники теоретичних питань із моделювання інформаційного розвитку українського суспільства – В.М. Фурашев, Д.В. Ланде, О.М. Григорьев, О.В. Фурашев; дослідники проблем української національної ідентичності – М.Т. Степико, М.І. Пірен, М.Ю. Рябчук, Л.П. Нагорна, М.А. Козловець, Д.М. Кравченко; та інші. З їхніх доведень саме культура сприяє набуттю вже постіндустріальним соціумом психологічної сутності «суспільства ризику», а інформаційним суспільством – економічного змісту «інформаційного капіталізму» й «електронної економіки», політичної специфіки «влади ідентичності».

І, безперечно, одним з інтелектуальних витоків філософських дискусій щодо «універсального – національного», на нашу думку, слугує філософія «кінця історії та останньої людини» Ф. Фукуями. Вона представляє в дещо іншому ракурсі ті «культурні суперечки капіталізму», які Д. Белл вважав джерелом ускладнень співвідношень між соціальною,

економічною, політичною та духовно-релігійною, моральною й естетичною сферами культури постіндустріального суспільства [2].

Тому метою розвідки є дискурс концептуальних ідей Ф. Фукуяма про засади ліберально-демократичної культури постіндустріального суспільства як універсальний чинник ідентифікації суспільств різних національних культурно-історичних традицій.

Вчення Ф. Фукуяма про ліберальну демократизацію постіндустріальних суспільств, антропологічним центром якої є універсальна за раціональною свідомістю людина, отримує частину інтелектуальних прибічників саме через універсальні культурні настанови. Тоді як другу частину дослідників цікавить доведення способів соціокультурного подолання напруженості суперечки між протоінформаційною універсалізацією й орієнтацією на традиції національної культури як умовою національної ідентифікації індивіда й суспільства.

Фукуяма стверджує, що прийняття суспільством ідеї ліберальної демократії, котра є вінцем людської еволюції, має стати головною метою та культурною «універсалією», спільним знаменником різних за традиціями, власною історією, політичними системами суспільств постіндустріальних часів (зокрема, авторитарних чи тоталітарних, а не лише демократичних). Тож ліберально-демократична культура осмислюється спільною ознакою універсальної культурної ідентифікації сучасних суспільств.

Необхідність її прийняття як єдиної для багатоманітної світової спільноти актуалізує вироблення різними за культурно-історичними традиціями суспільствами раціонального концепту, котрий підпорядковує колишні моральні й культурні уявлення шляхом відмови від багатьох духовних і культурних специфічних особливостей соціуму. Тож вияв діалектичних протиріч між культурною універсалізацією й національною культурою, між універсальними тенденціями ідентифікації і національною ідентифікацією – неминучий. Це передбачає боротьбу секулярних раціональних універсальних демократичних цінностей як цінностей «спільних інтересів» і специфічних, неповторних, часто не секулярних національних цінностей, між універсальною демократичною мораллю й етикою та своєрідними національними духовними уявленнями про добро і зло, які тривалий час служили добровільній етнокультурній ідентифікації цих суспільств.

Ліберальна держава, як підкреслює Фукуяма, намагається здолати, водночас підсилюючи, цю суперечку політичною гомогенізацією різних культурних традицій, а водночас трансформацією прив'язаних до них етнокультурних національних ідентифікацій суспільства. Як результат, суспільства отримують чималі ускладнення на шляху зміни духовних цінностей і духовних орієнтирів соціальної поведінки людей. Адже для ефективності демократії громадяни держав мусять відмовитися від соціального й етнокультурного минулого, від спадкової прив'язаності до своїх цінностей, проголосивши головними ключові для постіндустріальної культури демократичні цінності добродійності, толерантності, прагматизму, інноваційної відкритості, комунікативності, світоглядної світськості. Запоручка успішності суспільства – вироблення демократичної етики, заснованої на плеканні «патріотизму» щодо демократичного способу життя, на почутті гордості за ліберальні засади оновленої політичної системи.

Соціально-філософські й соціологічні дослідження М. Кастельса, Ф. Вебстера, Е. Гідденса, У. Бека в аспекті демократизації різних суспільств доводять, що це – складний процес, оскільки потребує серйозної трансформації масової свідомості в суспільствах із різними політичними й соціальними, релігійними й моральними традиціями. Більшість сучасних суспільств невідворотно спіткає переживання кризових станів самосвідомості, кризи національних тожностей й опір ліберальним культурним цінностям [3; 7; 8; 10]. Те ж саме зазначає і Фукуяма, говорячи, що «либеральное государство, вырастая из традиции

Гоббса и Локка, вступает в затяжную борьбу с собственным народом. Оно стремится гомогенизировать разнообразные традиционные культуры и хочет, чтобы граждане заменили их долговременным расчётом своих интересов. Вместо органической моральной общности со своим языком «добра и зла» надо усвоить новую совокупность демократических ценностей, быть «участником», человеком «рациональным», «секулярным», «мобильным» [9, с. 326].

Відповідно, боротьба в процесі адаптації традиційних цінностей до цінностей універсальних демократичних найбільш відчутна в культурній площині, що може спричинити чимало значних ускладнень з усталеними духовними уявленнями, звичками і навичками людей. По-перше, це ускладнення, визначені характером національної свідомості – сумісністю чи несумісністю з лібералізмом рівня прагнень самовизначення, свободи та громадянських прав, незалежності й суверенітету; наявністю чи відсутністю спільного відчуття національної єдності до появи демократії; рівнем впливовості на основні групи суспільства націоналізму або етноцентризму, які, на думку Фукуяма, не сприяють визнанню різними групами суспільства прав одне одного, а отже – і спільному відчуттю єдиної нації [9, с. 402–415].

Другого роду культурними перешкодами стають духовно-ціннісні суперечності демократичної й релігійної свідомості в тих суспільствах, де релігія не здатна бути толерантною або егалітарною, виявляючись не принадною задля зближення лібералізації й демократичної секуляризації з релігійними цілями.

Як зазначає Фукуяма, найбільш успішними в демократизації через відсутність суперечок із релігією виявляють себе суспільства з католицькими ціннісними орієнтирами в європейських і неєвропейських країнах, а також суспільства протестантизму, який, як нам зрозуміло, через паритетність світських індивідуальних засад у вірі, в плеканні індивідуальних свобод вибору й мислення, через заохочення підприємницької економічної ініціативи стає навіть «допомогою» в демократизації. Успішність у цьому властива і суспільствам з ареалу традиційного сінтоїзму та буддизму, чий релігійні традиції не суперечать універсальним демократичним цінностям, і суспільствам розповсюдженого індуїзму та конфуціанства, що демонструють сумісність із різноманітними формами секулярної діяльності.

Зворотні тенденції виявляють, на думку Фукуяма, суспільства ортодоксального іудаїзму та фундаменталістського ісламу, цінності та норми релігійної поведінки яких не завжди сумісні з універсальними демократичними. Це – наслідок ортодоксальності й негнучкості, схильності до «тоталітарності» в контролюванні релігійними правилами щоденного життя людини, її соціального й приватного існування. Потенційно сумісні з лібералізмом, вони, однак, важко погоджуються з принципом визнання загальних прав і прав на свободу совісті, а тому становлять духовну підставу для культурних ускладнень демократизації [9, с. 327–329].

Третім ускладненням виступає генетична схильність чи несхильність до ліберальності домінантних культурних традицій, соціальної структури й навичок мислення суспільства. Такого роду перешкодами Фукуяма розглядає абсолютистські традиції (Португалії та Іспанії), традиції класового розшарування й вкорінені навички свідомості залежних «рабів» і вільних «хазяїв» (у Бразилії й Перу, в інших країнах Латинської Америки), тоталітарні традиції в суспільствах радянського минулого [9, с. 333, 404–405].

Водночас універсальна демократична культура може надати великий позитивний узгоджувальний потенціал. Серед найзначніших можливостей – здібність суспільств самостійно, без державного керівництва, створити свою нову, універсальну, внутрішню соціальну спільність – громадянське суспільство як сферу «штучного об'єднання» спільноти. Це дає на громадянських засадах здійснити конструктивне культурне ідентифікування

суспільства шляхом самоуправління, «знизу догори». Як вважає Фукуяма, множинністю органів місцевого самоврядування й приватних об'єднань, які слугують школами свободи та самоврядування. Громадянське суспільство як соціальний інтеграл сучасних суспільств робить демократію найбільш ефективнішою.

Хоча тут також можливі суперечки, обумовлені 1) характером і типом влади попереднього суспільства (спроможними чи не спроможними до модернізації політичними системами); 2) послідовністю чи непослідовністю впровадження універсальної ліберально-демократичної культури шляхом злиття з давніми національними традиціями. (Зокрема, інтеграції з національною цінністю патріотизму, який підсилює в демократичній культурі «...тимотическую привлекательность для охватываемых ею групп и привязывает эти группы к демократическим институтам прочнее, чем если бы они участвовали в этой демократии с самого начала») [9, с. 333]; 3) ускладненням через специфічність і різність попередніх культур, їхню відмінну історичну генезу, їхню схильність чи не схильність до узгодження із секулярними ліберально-демократичними цінностями.

Хоча Фукуяма висловлює застереження щодо перебільшення значення ролі культури як єдиноможливого й визначального фактора в процесах демократизації суспільств постіндустріальної доби. Подібно до беконівських «оман» процесу наукового пізнання він аргументує існування культурно-демократичних «оман», в які не варто впадати.

Перша – перебільшення культурологічних факторів у ліберально-демократичній універсалізації – омана «фетишизації» національних аспектів культури, що веде до етніцизму, націоналізму або навіть нацизму та сприяє непорозумінням у суспільстві, конфліктним руйнаціям самого суспільства. У цьому сенсі важливо не перебільшувати ролі сукупних культурних ознак (національної єдності, економічної розвинутості, протестантської гомогенності). Саме так сталося, на думку Фукуяма, в нацистській Німеччині, де націонал-соціалізм став «викидом» надзвичайного національного честолюбства, того «гімотичного самоствердження», яке загальмувало раціональні важелі почуття взаємної поваги в суспільстві, принісши фашистське поневолення народам Європи, руйнацію й масові знищення людей не-арійських груп [9, с. 333].

Друга омана – спроби культурної демократизації без політичної культури, шляхом автономізації політики від культури. «Прозора» мудра державна діяльність, що сприяє свідомим політичним рішенням, має відповідати критерію глибокого знання національної психології – «вміння перетворювати невисловлені схильності народів у стійкі політичні інститути», вміння «підтримувати символічну спадкоємність» й використання цього у розбудові належних і стабільних політичних інститутів [9, с. 333].

Омана третя – необхідність культурних факторів демократизації як така. Умовність у постіндустріальних умовах кордонів між політикою й культурою свідчить лише на користь відносності ролі культурних факторів демократизації. Як зазначає Фукуяма, до культурних передумов демократизації за всієї їхньої важливості треба ставитися досить критично, оскільки не всі суспільства мають культурні передумови раціонального мислення. У цьому, на його думку, певна обмеженість ліберального раціоналізму, навіть суперечливість раціоналізму універсальної демократичної культури з «важливістю народів та їхніх культур» у перспективі розвитку сучасних суспільств. Обмеженість раціональних підходів і раціональних ліберальних інститутів підкреслює їхню залежність від істотних у людині й певних формах національних культур ірраціональних духовних чинників, ірраціонального «тімосу» (честолюбства), ірраціональних почуттів (патріотизму, релігійних почуттів, інстинктивної етнічної належності, ставлення до традицій тощо), які є не меншим, а може, і більш сильним чинником національної ідентифікації.

Тому культурологічні проекти демократичної універсалізації, на думку Фукуями, не завжди доречні в певних суспільствах, передусім у суспільствах ірраціональних за сутністю провідних форм культури, оскільки демократія є породженням раціонально-політичного універсалізму, що «підходить» для більш широкої людської особистості, загальної для різних культур» [9, с. 335]. Отже, універсальна позиція не може бути прийнята як єдиноможлива для існування й розвитку сучасних суспільств як тотожних за ліберально-демократичною культурою, а лише у збалансованому врахуванні з протилежною позицією щодо визнання важливості в різних суспільствах, які модернізуються, культурної специфіки й відмінності, традиції яких продовжують триматися нерідко на спільності ірраціональних чинників єдності.

Зважаючи на вищерозглянуті думки Фукуями, можемо зазначити, що причини напружень в українському суспільстві між напрямками ліберально-демократичної універсалізації та специфікою розгортання української національної ідентифікації мають культурну природу. Тривалий час ціннісна невизначеність заважала збалансуванню процесу інтеграції універсальних ліберально-демократичних цінностей із традиційними національними культурно-історичними цінностями, обтяжуючи свідомість громадянського суспільства, спрямовування його соціальної діяльності. Подолання «пасток ціннісних розмежувань» у процесі національного ідентифікування українського суспільства сприяють встановленню «культурного плюралізму» [4–6], а водночас – усвідомленню суперечливого й руйнівного значення перебільшень ідентифікаційної ролі національного культурного самоствердження й почуття національної неповторності. Адже культурне спонукання правого радикалізму, екстремізму та націоналізму (відродження яких спостерігається під впливом міграційних хвиль в Європі), розгортання їх в інформаційному середовищі небезпечно – запереченням ключових універсально-демократичних цінностей ліберальної культури – життя, щастя, єдності свободи й обов'язку, прав людини.

У ряді релігій цінності й етика складно сполучаються із демократичним впровадженням універсальних культурних цінностей православ'я, про яке не згадав свідомо чи несвідомо у своїй роботі Фукуяма. Культурні ускладнення в цьому процесі в українському суспільстві підсилені поліконфесійною духовно-ціннісною диференціацією. Як свідчать соціологічні й соціально-філософські дослідження, у вітчизняній релігійній свідомості зараз переважає принцип міжконфесійного протиставлення за принципом «свої – чужі», «близькі – ворожі», що не сприяє релігійній ідентифікації [4, с. 104]. Важлива передумова цього – фактор відсутності помісної української православної церкви, її певної закритості до раціональних ліберальних цінностей, перебільшення етатичних орієнтирів у служінні не «духовній державі», а світській, маніпулювання релігійною свідомістю в досягненні політичних цілей.

У ситуації перетворення політики на «електронну демократію» значною культурною загрозою може стати, за термінологією Фукуями, культурна демократизація «з чорного входу» – нелегітимні, не громадянські форми демократизації [9, с. 334–335]. Тому важливим чинником універсальної культурно-демократичної ідентифікації українського суспільства має виступити політична культура еліт, заснована на етичних цінностях чесності й відкритості, її розвитку, пов'язана з національними культурними традиціями механізмом спадкоємності.

Інформаційна взаємодія сучасної політики з культурою в українському суспільстві здатна забезпечувати ефективність культурологічних проектів національної ідентифікації політики, спираючись на досвід сучасних західних і не західних суспільств. Наприклад, культурними політиками зараз створюються нові традиції, звички, ритуали і навіть самі

культури. Широкий сплеск процесів побудови нових культур в Азії, Східній Європі, країнах пострадянського азійського простору, хвиля комеморативної політичної державної й громадянської діяльності у «класичній» Західній Європі спрямовуються на відродження національного духу, всупереч процесам економічної глобалізації й духовної та культурної універсалізації (про що свідчать, зокрема, дослідження французької ідентичності під проводом П. Нора).

Культурною перешкодою українського суспільства в усвідомленні універсальних ліберальних цінностей слугували ще донедавна традиції політичного тоталітаризму, на подолання яких із часів здобуття незалежності спрямовуються економічні, політичні й правові реформи, підсилені культурологічними проектами національної ідентифікації. Специфіку культурних ускладнень тут становить розгортання національної ідентифікації як процесу, інтегрованого з інформатизацією, необхідною цивілізаційною вимогою культурної, соціальної й економічної модернізації. Це – конструктивний процес, але із збереженням соціально-еволюційних властивостей і динаміки синергетичних систем. Очевидно, він є феноменом темпоральним, тривалим, процесом асиметричним; із періодичністю соціокультурних спадів і підйомів, вибуховим зламом старих системних показників, переживанням кризових станів та їх подоланням на новому етапі суспільних трансформацій; процесом із конструктивно змінним ритмом балансу між орієнтованістю на посилення/зменшення ролі традиційної культури або інноваційної динаміки інформатизації; процесом із можливістю втручання непередбачених, випадкових факторів, які мобільно змінюють траєкторію ідентифікування; процесом із впровадженням для посилення ефективності – раціоналізованої комеморативної політики, скоригованої з державною політикою на інформатизацію.

Культурні й освітянські програми національної ідентифікації в українському суспільстві, хоча й здійснюються складно, доцільні. Адже спираються на традиційний досвід етнокультурних духовно-ціннісних, морально-етичних, релігійних, соціальних і художньо-естетичних механізмів уявного єднання національної спільноти, що підсилюється сучасними політичними механізмами ідентифікації. Проблемою ж упровадження універсальної ліберально-демократичної культури є суперечливість соціального суб'єкта – формування універсальної за раціональним мисленням і національно визначеної людини інформаційної доби. Людини, що в суспільній діяльності реалізувала б не «калейдоскопічні» смисли мультикультурного комунікативно-сітьового простору та власної маргіналізованої ідентичності, а цінності культурно неповторної особистісної цілісності.

Висновки. Процес ідентифікування людини в постіндустріальному й інформаційному суспільстві супроводжується протиріччями універсального – національно специфічного, які ускладнюють самоідентифікування людини й національне ідентифікування суспільства. Розгляд процесів культурних трансформацій, культурних суперечок і культурних «оман» ліберально-демократичної універсалізації в сучасній цивілізаційній суспільній формації, наданий Фукуямою, може служити «альфою» дослідників соціальних і культурних особливостей розгортання інформатизації в сучасних суспільствах. Їхній резонанс відчутний у нових теоретичних платформах розвитку, загальних для передових західних суспільств, в індивідуальних ментальних картах діяльного опрацювання інформаційного курсу модернізації. Головні ідеї теорії ліберально-демократичної культури важливі багатом сучасним суспільствам, зокрема українському, яке в процесі раціоналізації власної інформаційної моделі потребує освоєння теоретичного світового досвіду, в оптимізації специфічних ускладнень процесів національної ідентифікації, накладених на важкі зміни цивілізаційного характеру.

Водночас не меншу значимість отримує й осмислення в порівняльному аналізі ідей Ф. Фукуяма з міркуваннями, зокрема, М. Кастельса, Ф. Вебстера, Е. Гідденса, У. Бека [3; 7; 8; 10] про можливості подолання суперечливих посткризових, «репресивних», «протестних» національних ідентифікацій суспільства в інформаційному розвитку, перетворення їх на несуперечливі «культурологічні проекти». Але це – справа наступної нашої теоретичної розвідки, яка ставить такі питання: Як мережева комунікація сприяє в інформаційному суспільстві ускладненому протіканню процесів культурних і соціальних ідентифікацій? Як самовизначитись людині в контексті плюралізму породжених інформаційною культурою тенденцій: 1) мультикультуралізму; 2) вибіркової індивідуалізації культурних і соціальних орієнтирів; 3) локалізації, обмеження вузькими інтересами, значеннями й ціннісними смислами групи (субкультурації); 4) культурної маргіналізації ідентифікацій?

Список використаної літератури

1. Турен А. Возвращение человека действующего. М.: «Научный мир», 1998. 204 с.
2. Белл Д. Культурні суперечності капіталізму. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. К.: «Либідь», 1996. С. 251–275.
3. Мануэль К. Информационная эпоха. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
4. Кравченко Д. Національна ідентичність українців: соціокультурний вимір. *Versus: науковий журнал МНДПУ ім. Б. Хмельницького*. 2015. № 1(5). С. 99–105.
5. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
6. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К.: НІСД, 2011. 336 с.
7. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: «Прогресс-Традиция», 2000. 383 с.
8. Фрэнк У. Теории информационного общества. М.: «Аспект Пресс», 2004. 400 с.
9. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: АСТ; Полиграфиздат, 2010. 588 с.
10. Гидденс Э. Социология. М.: «Эдиториал УРСС», 2005. 632 с.

CULTURE AS A MODERATOR OF THE LIBERAL-DEMOCRATIC UNIVERSALIZATION SUPERVISION AND NATIONAL IDENTIFICATION IN THE POST-INDUSTRIAL SOCIETY

Natalia Tarasova

*National Technical University "Dniprovska Polytechnic",
Department of Philosophy and Pedagogy
Dmitry Yavornytskyi ave., 19, 49000, Dnipro, Ukraine*

On the methodological basis of the doctrine of f. Fukuyama about the liberal democratization of post-industrial society investigated the fundamental role of culture in processes essential changes of the main forms of activity of the society. The contradictory importance of post-industrial culture as a universal factor in the identification of societies of different national cultural and historical traditions is revealed.

Key words: liberal-democratic culture, globalization, post-industrial society, information society, national identity, cultural diversity.